

TARSUSLU NECTARIUS'UN İLK CONSTANTINOPOLIS PATRİĞİ OLARAK SEÇİLMESİ

Turhan KAÇAR*

ABSTRACT

The Election of Nectarius of Tarsus as the First Patriarch of Constantinople

This paper examines the selection of Nectarius of Tarsus as the first patriarch of Constantinople in A.D. 381. Nectarius, a layman and a retired senator from the provincial capital of Cilicia, was elected as the bishop of Constantinople during the sessions of the second general council. The election was a part of the agenda of the council, which had gathered under the auspices of the emperor Theodosius. The selection of Nectarius fit well within the imperial ideology, which sought an ecclesiastical reconciliation. Nectarius also had regional support from the Cilicians, who were in agreement with the Church of Antioch. His election was also a case of *philia* (friendship), which was an important factor in church politics in the 4th century. Theodoret, Socrates, and Sozomenus—near contemporary observers from the 5th century—provide reliable and comparable details of this election.

Key Words: Nectarius of Tarsus, Church politics, Episcopal elections.

ÖZET

Bu makale, Tarsuslu Nectarius'un 381 yılında Constantinopolis'te toplanan II. Genel Konsil'de ilk patrik olarak seçilmesinin gerisinde yatan nedenleri araştırmaktadır. Nectarius'un seçiminde en önemli faktör, imparatorluk ideolojisine uygunluğu nedeniyle İmparator Theodosius'un onu tercih etmiş olmasıdır, bunun da nedeni daha önce Constantinopolis *praetor*'u olarak başarılı bir organizatör olduğunu kanıtlamış olması ve saray prosedürüne yakın olmasıdır. Kilise içinde barış olarak özetlenebilecek olan bu 'imparatorluk ideolojisi', IV. yüzyılda Roma imparatorlarının Constantinus'tan itibaren benimsedikleri yeni roldür. Çalışma

* Doç. Dr., Turhan KAÇAR, Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çağış Kampüsü 10145 Balıkesir. E-posta: turhankacar@gmail.com

Not: Metin içerisinde geçen kent ve şahıs isimlerinin yazılışında genellikle Latince biçimleri esas alınmıştır.

ayrıca, Nectarius'un seçiminde bölgesel ve kişisel arkadaşlık ilişkilerinin önemini de araştırmaktadır, çünkü Nectarius aynı zamanda bölgesel bir patron rolünü de üstlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarsuslu Nectarius, Piskopos seçimleri, Kilise politikaları

I. Giriş

Constantinopolis'te (İstanbul), M.S. 381 yılında İmparator Theodosius'un ön ayak olmasıyla toplanan II. Genel Konsil'in en önemli gündem maddelerinden biri, başkentten kovulan Ariusçu piskopos Demophilus'un yerine, Cappadocialı Gregorius'u resmi olarak piskopos seçmektir. Gregorius, İznik (Nicaea) itikadı yanlısı, 'Cappadocia Babaları' diye anılan üçlüden biri, eğitimini Atina'da tamamlamış çok üretken bir yazar ve manastır adamıydı.¹ Antiochea piskoposunun da desteğini alan Gregorius, konsilin ilk oturumlarında piskopos seçildi. Ancak işler pek de ümit ettiği gibi gitmedi, çünkü Gregorius'un en büyük destekçisi olan Antiochea piskoposu Meletius, konsil toplantıları devam ederken beklenmedik bir şekilde öldü. Meletius'un ölümü Gregorius için çok önemli bir kayıptı, çünkü kısa süre içerisinde Antiochea Kilisesi'nden aldığı desteği kaybedecekti. Diğer yandan Alexandria ve Batı'daki Roma ve Mediolanum (Milano) kiliselerinin Gregorius'a karşı hiç de sempaticileri yoktu, çünkü Gregorius'u Antiochea Kilisesi'nin adayları olarak görüyorlardı. Alexandria, Batı kiliselerinden aldığı destekle başkent için kendi adayını seçtirmeye çalışıyordu. Gregorius'a karşı gelişen muhalefetin en önemli dayanağı, onun daha önce Cappadocia'da bugün yeri tespit edilemeyen bir posta menziline (Sasima) piskopos olarak atanmış olmasıydı.² Kilise kanunlarına pek vakıf olmayan İmparator, durumu öğrendiği zaman Gregorius'a verdiği desteği gevşetti. Şartların tamamıyla aleyhine döndüğünü gören Gregorius, ani bir kararla Constantinopolis piskoposluğundan istifa etti.³ İmparator Theodosius, durumu memnuniyetle kabul etti ve hemen yeni bir piskopos arayışına

¹ Gregorius'un biyografisi hakkında, kendi yazdıklarının yanı sıra, çağdaşı Hıristiyan yazarlar ve ertesi yüzyılın (V. yüzyıl) kilise tarihçilerinin eserlerinde bilgi bulabiliyoruz: Hieronymus, *De Viris Illustribus* (Ünlü Adamların Yaşamları Hakkında), 117; Socrates, *HE*, IV.26; Sozomenus, *HE*, VI.17; Hanson 1988, 699-715.

² Socrates *HE*, 5.7.1-2; Sozomenus *HE*, 7.7.6-9; Gregorius'un ilk piskoposluğu, arkadaşı ve Cappadocia Caesarea (Kayseri) piskoposu Basileus'un politik girişimlerinin bir sonucudur; 325'de yayınlanan İznik *kanon*larından on beşincisi piskoposların rotasyonunu politik kavgalara sebebiyet vermemesi için kesin olarak yasaklıyordu.

³ Gregorius'un Constantinopolis'e gelişi ve sonrası için bkz. Mossay 1977, 223-38.

girişerek, Antiochea piskoposu Flavianus'tan başkent piskoposluğu için uygun bir aday listesi hazırlamasını istedi. Antiochea piskoposunun hazırladığı listenin sonunda sürpriz bir isim vardı: Emekli bir Constantinopolis *praetor urbanus* Tarsuslu Nectarius. İmparator, kendisine liste sunulduğu zaman, bütün isimleri inceledi ve Nectarius'un ismi üzerinde karar kıldı. Piskoposlar kuruluna aday olarak sunulduğu zaman, daha vaftiz bile olmadığı ortaya çıkan Nectarius, kısa sürede vaftiz edildi ve gerekli dini prosedür tamamlandıktan sonra, Constantinopolis piskoposu olarak seçildi.

Bu çalışmanın gerisindeki temel soru şudur: Kaynakların adeta 'doğuştan İznik yanlısı Ortodoks' olarak betimledikleri Theodosius gibi bir imparator, niçin Gregorius gibi Ortodoksluğu tartışma konusu bile olmayan velud bir ilahiyatçıyı değil de, Nectarius gibi daha vaftiz bile olmamış bir emekli senatörü Constantinopolis piskoposu olarak tercih etti? Diğer yandan, 'Ortodoks Hıristiyanlığın ölçütü olan, dindarlık profili yüksek piskoposlar' kurulu,⁴ niçin kilisede cemaat mensubu olarak dahi bulunmayan, vaftiz bile olmamış bir 'yeni dönme' (*neophytos*), başkente piskopos olarak seçmişlerdi? Kaynaklar dikkatle okunduğu zaman bu iki sorunun cevabı, piskopos olarak seçilen şahsın bireysel dindarlığından veya entelektüel zenginliğinden ziyade, yönetici olarak potansiyel bireysel becerilerinde, piskoposlar kurulunun oluşturduğu bölgesel ittifaklar ve arkadaşlık bağları gibi unsurlarda bulunmaktadır. Dolayısıyla burada, Nectarius'un seçilmesinin gerisinde yatan, İmparator'un tercihi, onun bireysel avantajları ve piskoposların bölgesel kaygılarını inceleyeceğiz.

Eskiçağ kilise kaynakları ve günümüzdeki çalışmalar Nectarius'un Constantinopolis piskoposluğuna yükselişini nasıl tasvir etmektedirler? Günümüz kilise tarihi literatüründe Nectarius'un yükselişi başlıbaşına ele alınmış bir konu değildir. Çalışmalar, Nectarius'un seçimini daha çok II. Genel Konsil'in gündemi içerisinde veya işledikleri bir konu ile ilgili bir olay olarak görüp kısaca değinme eğilimindedirler.⁵ Halbuki, Socrates,

⁴ Konsil, İznik itikadını yeniden tanımlayıp kabul ettikten sonra, üyeleri arasında yer alan Tarsus piskoposu Diodorus dahil bazı piskoposları Ortodoksluğun ölçütü olarak kabul etti. İmparator Theodosius'un konuya ilişkin eyalet valilerine gönderdiği ferman için bkz. *CT*. 16.1.3; Socrates, *HE*, V.8.

⁵ Mesela Gilliard 1988, 171-73'de Nectarius'u sadece senatör kökenli piskoposlara bir örnek; Norton 2007, 85'de IV. yüzyılda piskopos seçimleri içerisinde değerlendirmektedir. King 1961, 39-40 ve Errington 1997, 58-59 ise Theodosius döneminin ilk yılları arasında bir vaka olarak görmektedir. Bu çalışmaların hiç birisinde Nectarius bir alt başlık olarak bile detaylı olarak yer almamaktadır. Batı'da, II. Genel Konsil'e ilişkin kapsamlı literatürü burada değerlendirmek konumuzun çok

Sozomenus ve Theodoretus gibi Eskiçağ kilise kaynakları (özellikle Sozomenus), Nectarius'un seçimine dikkate değer bir yer vermektedirler.⁶ Socrates Nectarius'u başkent halkının seçtiğini, Sozomenus piskoposların ve İmparator'un ortak tercihi olduğunu, Theodoretus ise Nectarius'un piskoposlar tarafından seçildiğini ön plana çıkarmaktadır. II. Genel Konsil'in resmi mektubu, Nectarius'un seçimindeki popüler desteğe atıf yaparak Socrates'in kaydını desteklemektedir.⁷ Birbirleriyle çelişiyor gibi görünen bu üç kaynak, aslında Eskiçağ dünyasında piskopos seçiminde etkin olan üç faktöre dikkat çektikleri için, önemlidirler. Eskiçağ kilisesinde piskopos seçiminde, halkın desteği, piskoposlar kurulunun onayı ve Constantinus'un Hıristiyanlığı desteklemeye başlamasıyla birlikte imparatorun siyasi desteği önemli olmuştur.⁸ Nectarius'un selefleri genellikle piskoposlar kurulunun ve imparatorun siyasal gücünün etkisiyle piskoposluğa gelmişlerdir. Dolayısıyla İmparator Theodosius'un desteğini alan Nectarius, mevcut gelenek çerçevesinde bu göreve yükselmiştir.

II. İmparatorluk İdeolojisi ve Nectarius

Nectarius'un piskoposluk öncesi kariyerine ilişkin bildiklerimiz çok sınırlıdır. Hiç bir kaynakta ismine rastlamıyoruz. Bildiğimiz en önemli detay, kariyerinin zirvesini Constantinopolis'te *praetorluk* görevi oluşturmaktadır. Bu konumunu da, piskopos seçildiği için kilise kaynaklarından öğreniyoruz.⁹ Constantinopolis'te *praetorluk* makamı 340 yılında İmparator Constantius tarafından ihdas edilmişti.¹⁰ *Praetor*'un en önemli görevlerinden birisi, başkentte kamuya açık oyunları organize etmek olduğu için, bir *praetor* hem halk tarafından yakinen tanınan (ve sevilen) hem de organizatörlük yönünü sergileyebildiği için idari tecrübe sahibi bir şahsiyet olarak dikkat çekme şansı vardı. Kilise kaynaklarının, Nectarius'un piskopos olarak

dışına çıkacaktır, ancak bu konsili ele alan birkaç çalışmayı burada zikretmek yararlı olacaktır: Ritter 1965; Hanson 1988; Geonakoplos 1989.

⁶ Socrates, *HE*, V.8; Sozomenus, *HE*, VII.8; Theodoretus, *HE*, V.8; Kısa bir atıf için bkz. Rufinus, *HE*, II.21.

⁷ II. Genel Konsil'e ait olduğu düşünülen mevcut mektup, Theodoretus'un naklettiğine göre ertesi yıl Constantinopolis'te toplanan bir başka konsile aittir (*HE*, V.9). Batı'daki kiliselere hitaben kaleme alınan bu mektup, Nectarius'un ne kadar geniş bir çevreden (İmparator, piskoposlar ve Constantinopolis halkı) destek aldığını göstermeye çalışmaktadır. Mektubun metni için ayrıca bkz. Tanner 1990, 25-30.

⁸ Chadwick 1979, 1-14.

⁹ Kariyeri sadece kısa bir not olarak *PLRE* I, 621 "Nectarius 2"de görülebilir.

¹⁰ Jones 1986, 132, 705; Dagron 1974, 124.

seçilmesinin halkta büyük bir sevince yol açtığı atfını yapmaları nedensiz değildi. Başkent halkının bu seçime gösterdiği pozitif tepkinin kaynağı, Nectarius'un *praetor*luk görevi sırasında edindiği tanınırlık olmalıdır.

İmparator Theodosius, Nectarius'un ismini işaret ettiği zaman, onun daha vaftiz bile olmadığı ortaya çıktı. Dönemin Tarsus piskoposu Diodorus'un (378-94 arası) önerisi ile ismi ilk defa gündeme gelen Nectarius, yine Diodorus'un talimatıyla, bir başka Cilicalı olan Adana piskoposu Cyriacus tarafından hızlı bir şekilde vaftiz için hazırlandı ve dini prosedür tamamlandı. Ortodoks kaynaklar, her ne kadar Theodosius'u fanatik bir İznik yanlısı bir imparator gibi tasvir etseler de, o, bir imparator olarak en önemli rolünün, özellikle başkent toplumunda dini gruplar arasında huzuru sağlayacak bir denge adamını bulmak olduğunu çok iyi biliyordu.¹¹ İşte bu imparatorluk ideolojisi açısından Nectarius iyi bir tercihti, çünkü ismi daha önce herhangi bir grupla birlikte anılmamıştı. Halbuki, parlak ilahiyatçı Gregorius, özellikle başkent Arius yanlısı toplumunun çok sert tepkisini çekmiş ve İmparator onu geçici olarak piskoposluk makamına getirdiği zaman, sadece askeri destekle makamına çıkabilmişti. Gregorius'a gösterilen bu sert tepki, Theodosius'un gözünü açmış olmalıdır, zira Gregorius istifa ettiği zaman, İmparator bu istifayı memnuniyetle kabul etmişti. Gerçekten kaynaklar, herhangi bir dini grubun adamı olmayan Nectarius'un, imparatorun da desteği ile başkent toplumunu barıştırmaya giriştiğini ve bunda kısmen de başarılı olduğunu yazmaktadırlar. İmparator, üst sınıf mensubu Nectarius'un sahip olduğu idari tecrübeden de yararlanmak istiyordu, çünkü eski bir *praetor* olarak kozmopolit başkent toplumunu daha yakından tanıyordu ve sosyal olarak idealdi. Gerçekten de, kozmopolit başkent, manastırdan gelme bir piskoposa tahammül edemeyeceğini, Nectarius'un halefi Ioannes Chrysostomus'un kısa patrikliği (398-404) sırasında gösterecektir. Antiochea yakınlarındaki bir manastırdan Constantinopolis'e getirilen sıkı dindar Chrysostomus, kısa süre içerisinde cemaatiyle köprüleri atmış, bu da konumunu kaybederek sürülmesine yol açmıştı.¹² Theodosius, Gregorius'un isminden ısrarcı olsaydı, Chrysostomus vakasının daha erken yaşanması muhtemeldi.

¹¹ İmparatorlar, özellikle Constantinus'tan itibaren kendilerini kilise barışının garantörü olarak görüyorlardı. Bu çerçeveden bakıldığı zaman Theodosius da aynı politikayı izliyordu. Theodosius dönemi imparatorluk ideolojisi için bkz. Kolb 2001, 70-72. Diğer yandan Lepin 2003, 66-74, Theodosius'un İznik yanlısı politikalarının, kendi kişisel dini kaygılarından değil, daha ziyade politik kaygılardan kaynaklandığını savunmaktadır. Theodosius'un din politikası ve II. Genel Konsil'deki rolü için ayrıca bkz. Ensslin 1953; King 1961; Errington 1997.

¹² Liebeschuetz 1984, 85-111; Kaçar 2003, 745-770.

Bürokrasiden bir üst düzey yöneticinin piskoposluğa yükselmesi, ilk defa Nectarius'un seçimi ile olmuyordu. Nectarius'tan kısa süre önce, 374 yılında Mediolanum piskoposluğuna seçilen Ambrosius da, bürokrasiden gelmedi ve o da Nectarius gibi daha vaftiz bile olmamıştı. Aemilia ve Liguria valisi iken, eyaletin merkezi Mediolanum'daki piskoposluk seçiminde kaos çıkması üzerine müdahale eden Ambrosius, kentin İznik itikadı yanlısı Hıristiyanlarının popüler desteği ile piskopos seçilmiş, ancak vaftiz bile olmadığı anlaşılınca, süratli bir şekilde vaftiz edilip dini prosedür tamamlanarak piskoposluk tahtına oturtulmuştur.¹³ Nectarius'un Theodosius'un desteğini alarak göreve gelmesi gibi, Ambrosius da İmparator Valentinianus'un desteğini alarak göreve gelmişti. Dolayısıyla, bu iki seçim, bir yandan Roma imparatorunun kilise birliğinin hamisi rolünü sağlamlaştırırken, diğer yandan belki daha da ilginç olanı, IV. yüzyılın sonuna gelindiğinde, kariyer tutkunu yöneticiler için kilise bürokrasisine katılmak, İmparatorluğun sivil – askeri bürokrasisinde görev almaktan daha değerli hale gelmişti.

III. Bölgesel Dayanışma ve *Philia*

Nectarius kişisel nitelikleri ve avantajlarının yanı sıra, başka önemli bağlantılara da sahipti. Her şeyden önce Tarsuslu bir senatör olarak, kentle bağlantısını hiç bir şekilde kesmemişti. Tarihçi Sozomenus'un aktardığına göre, Nectarius piskoposluk için ismi listeye girmezden önce memleketine dönüş hazırlıkları yapıyordu ve o sırada II. Genel Konsil'e katılmak için Constantinopolis'te bulunan Tarsus piskoposu Diodorus'a veda ziyaretine gitmişti. İşte tam da bu ziyaret sırasında Nectarius'un ismi gündeme gelmiş ve Diodorus, yakın arkadaşı Antiochea piskoposu Flavianus'u ikna ederek Nectarius'u listeye ekletmişti. Liste İmparatora sunulmuş ve o da, Nectarius'un ismi üzerinde kanaat belirtince, II. Genel Konsil'in katılımcı piskoposları İmparator'un tercihini onaylamışlardı.

Nectarius'un seçiminde ortaya çıkan bölgesel ittifakların başında, Antiochea'nın Alexandria'ya karşı oluşturmaya çalıştığı cephe gelmektedir. Bu cephe Antiochea çevresindeki piskoposların aralarındaki kişisel

¹³ Ambrosius'un devlet bürokrasisindeki görevleri için bkz. *PLRE* I, 52 (Ambrosius 3); piskoposluğa seçimine ilişkin kaynaklar için bkz. Rufinus, *HE*, II.11; Socrates, *HE*, IV.30; Sozomenus, *HE*, VI.24; Theodoret, *HE*, IV.7. Mclynn 1994, Mediolanum piskoposu Ambrosius ve dönemi için yakın zamanlarda yayınlanmış en önemli modern çalışmadır.

arkadaşlık bağları ile de pekiştirilmektedir. Bu bağların en temelinde, Cilicia metropolisi Tarsus piskoposu Diodorus ile Nectarius'dan hemen önce Antiochea için seçilen piskopos Flavianus arasındaki arkadaşlık vardır. Tarsus piskoposluğuna 378 yılında seçilen Diodorus, aslen Antiochialı asil bir aileye mensuptur. Eğitimi Antiochea ve Atina'da tamamlayan Diodorus, 350'li yıllarda arkadaşı Flavianus ile birlikte Antiochea'da kiliseye diyakoz olarak girmişler ve burada İznik itikadı yanlısı bir cephe oluşturmuşlardır.¹⁴ Diodorus'un, selefi Tarsus piskoposu Silvanus ile yakınlığı, Caesarea piskoposu Basileus (370-79) tarafından not edilmektedir.¹⁵ Dolayısıyla Diodorus'un Tarsus ile ilgisi seçiminden çok önceye dayanmaktadır. Diodorus ve Flavianus aynı zamanda, Antiochea yakınlarında bir manastır okulu (*asketerion*) kurarak, burada bir ilahiyat geleneği oluşturmaya çalışmışlardır.¹⁶ Daha sonra Nectarius'un halefi olan Ioannes Chrysostomus (398-404), bu ikilinin kurduğu okuldan yetişmiştir.¹⁷ Flavianus ve Diodorus, 360 yılından itibaren Antiochea piskoposu seçilen Meletius'un etrafında yer almışlar ve hatta Meletius aynı yıl içerisinde sürgüne gönderildiği zaman, kentte onun izleyicisi olan İznik itikadı yanlısı Hıristiyanlara önderlik etmişlerdir. Diodorus, 378 yılında Tarsus piskoposu Silvanus'un ölümü üzerine, sürgünden yeni dönen Antiochea piskoposu Meletius tarafından onun yerine atanmış ve 394 yılında ölümüne kadar Cilicia metropolisinin piskoposu olarak kalmıştır. Diodorus, II. Genel Konsil toplantıları devam ederken, Antiochea piskoposu Meletius ansızın öldüğü zaman, onun yerini yakın arkadaşı Flavianus'un doldurmasını sağlayan grubun da lideri olmuştur. Dolayısıyla, Diodorus ve Flavianus arasındaki arkadaşlık bağı, bölge piskoposlarının çıkarını savunacak bir hemşehrilerinin başkent piskoposluğuna seçilmesinde de etkili olmuştur.

Roma dünyasında siyasal yükselmelerde akrabalık ve arkadaşlık (*philia / amicitia*) ilişkileri ve bölgesel çıkarlar ya da dengeler sadece kilise içi yükselmelerde değil, bir o kadar da devletin diğer kurumlarındaki atanmalarda etkili olduğu çok bilinen bir durumdur. Zaman zaman piskoposlar da,

¹⁴ Flavianus ve Diodorus, Ariuşçu din adamlarının kilise kadrolarına girmelerine engel olmaya çalışmışlar ve bu çerçevede radikal Ariuşçu Aetius'un, Antiochia'da diyakoz olarak atanmasını engellemişlerdir.

¹⁵ Basil, *The Letters*, 244.3'de (Loeb 243, s.457-59) bir başka Cilicialı, Aegae piskoposu Patrophilus'a yazdığı mektupta, Diodorus'u, Silvanus'un yetiştirmesi olarak anmaktadır.

¹⁶ Socrates, *HE*, VI.3; Sozomenus, *HE*, VIII.2.

¹⁷ Ioannes'den başka, Cilicia Mopsuestia piskoposu Theodorus (392-428 arası) ve Constantinopolis piskoposu Nestorius (428-431) bu okuldan yetişmiş en ünlü ilahiyatçılardır.

aynı imparatorlar gibi, üst makamları aile bireyleri veya arkadaşları arasında paylaştırabiliyorlardı. Bu perspektiften bakıldığı zaman, kilise politikalarının gelişimi, devletin diğer unsurlarındaki yükselişlerden model olarak çok da farklı değildir. Özellikle IV. yüzyıl kilise politikalarını göz önüne aldığımız zaman, böylesi bağların piskoposluğa yükselmelerde dikkate değer bir faktör olduğunu söyleyebiliriz. Böylesi bağlara en yakın bir örneğimiz ise, Nectarius'un Constantinopolis piskoposluğundaki selefi Nazianzuslu Gregorius'un yükselişinde görebiliriz. Gregorius, Atina'da eğitimi sırasında arkadaşı olan Caesarea piskoposu Basileus tarafından tamamen politik nedenlerle bir posta menziline (Sasima) piskopos olarak atanmıştı.¹⁸ Ancak bu terkedilmiş yeri beğenmediği için gitmeyen Gregorius, Nazianzus'ta piskopos olan babasına yardım etmiş ve babasının ölümünün ardından fiilen Nazianzus piskoposluğunu üstlenmiştir. Gregorius'un 379 yılında, Antiochia piskoposu Meletius'un tam desteği ile Constantinopolis'e gelişinin, yine arkadaşlık ilişkileri çerçevesinde gerçekleştiğini yukarıda açıklamıştım.

Tarsuslu Nectarius'un seçilmesinde, Tarsus ve Antiochea piskoposları arasındaki arkadaşlık bağları dışında, bu iki kent hangi endişelerle Constantinopolis piskoposluğunu kontrol etmek istemişlerdi? Constantinopolis Kilisesi'ni kontrol ederek İmparatora yakın olmak isteyen sadece Antiochea çevresi değildi. Alexandria da Constantinopolis'i etki alanı içerisinde tutmak istiyordu ve kendisini İmparatorluğun doğu yarısının en önemli kilisesi olarak görüyordu. Alexandria'nın önemi, Akdeniz dünyasında Roma'dan sonra en büyük kent olmasından kaynaklanıyordu ve bu durum, kentin kilise hiyerarşisinde de Roma'dan sonra ikinci sırayı işgal ettiğini farzetmesiyle ilgiliydi.¹⁹ Hatta Alexandria Kilisesi, Gregorius'a rakip olarak Maximus adlı bir kinik filozofu Mısır'dan gönderdiği üç piskoposa takdis ettirmeye kalkışmış ve bu İznik itikadı yanlısı Constantinopolis Hıristiyanlarının bölünmesine yolaçmıştır. Maximus'u İmparator Theodosius'un tanıması için Mediolanum piskoposu Ambrosius nezdinde çok önemli bir lobici de bulunmuş olmasına karşın, bu bir işe yaramamıştır. Maximus'un piskoposluğunun reddi, II. Genel konsilin yasalarına bile yansımıştır.²⁰ Maximus'u piskopos olarak seçtiremeyen

¹⁸ Aynı Basileus'un kardeşi Gregorius'u Nyssa (Cappadocia'da) piskoposu olarak ataması, IV. yüzyıl kilise tarihinin çok iyi bilinen bir bölümüdür.

¹⁹ Haas 1997.

²⁰ Konsilin dördüncü yasası Maximus'un hiçbir surette Constantinopolis piskoposu olmadığını altını çizmektedir. Maximus'un yol açtığı sorun için ayrıca bkz. Errington 1997, 67-72.

Alexandria, Antiochea çevresi ile sıkı dostluğu bilinen Gregorius'a da itiraz ederek, onun istifasında etkili olmuştur. Alexandria Kilisesi'nin, özellikle 360'lı yılların başından itibaren, Antiochea'daki Meletius çevresi ile ilişkileri bozduktu, çünkü onlar daha önce de ifade ettiğim gibi, Meletius'u değil, Antiochea'daki bir başka İznik itikadı yanlısı grubun lideri olan Paulinus'u piskopos olarak tanıyorlardı. Dolayısıyla, Meletius'un halefi olan Flavianus'u da yasal bir piskopos olarak kabul etmiyorlardı. Alexandria, hem Meletius'a hem de Flavianus'a karşı Roma piskoposu ile ittifak içerisinde karşı çıkmışlardır. Alexandria ve Roma tarafından dışlanan Antiochea piskoposu ve çevresi açısından Constantinopolis Kilisesi ile iyi ilişkiler kurmak ve bu sayede İmparator nezdinde etkili olmak hayati açıdan önemliydi.

Nectarius, başkentte sadece Antiochea çevresinin çıkarlarının koruyucusu değildi, o aynı zamanda Cilicia'nın da bir *patronusu* idi. Kilise tarihçisi Sozomenus, Nectarius'un seçiminin hemen ardından, kendi memleketinden pek çok kişiyi başkent kilisesi kadrolarına aldığını yazmaktadır. Alınanlar arasında kardeşi Arsacius ve Martyrius adlı doktoru da vardı.²¹ Bunlar kiliseye diyakoz olarak girmişlerdi. Roma dünyasında zengin ve etkili kişilerin çevrelerinde patron rolü oynamaları çok eski bir gelenektir. Dolayısıyla Nectarius'un başkentte Cilicalıların patronu olarak görülmesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bir patron her zaman güvenilir astlara (*clientēla*), astlar ise kendilerini koruyacak bir hamiye (*patrōnus*) ihtiyaç duyuyorlardı. Hamilerden beklenen, çevrelerine yarar sağlamak ve kontrol altında tuttukları makamları astlarına dağıtmaktı.²²

Nectarius devlet işlerinde tecrübeli bir bürokrat olmasına karşın, kilise geleneklerine yabancıydı, onun için etrafına güvенеbileceği hemşehrilerini almıştı. Böylesi hemşehrilik bağlarının bir sonucu olarak, Nectarius'un 394 yılında Diodorus'un ölümünden sonra, başkent kilisesine aldığı kendi kardeşi Arsacius'u onun yerine piskopos seçtirmeye teşebbüs etmiştir.²³ Halbuki bu teşebbüs de dönemin kilise geleneklerine uygun değildi, çünkü Tarsus'a piskopos seçimi Antiochea piskoposunun yetkisindedir. Arsacius, Tarsus piskoposu olmayı kabul etmedi, çünkü daha büyük idealleri vardı: Constantinopolis'te kardeşi Nectarius'un halefi olmak

²¹ Sozomenus, *HE*, VII.10.

²² Saller 1982, 30. Eskiçağ Roma dünyasında patronluk ilişkileri için ayrıca şu çalışmalara da bakılabilir: De Ste. Croix 1954, 33-48; Wallace-Hadrill 1989.

²³ Palladius, *Dialogue on the Life of St. John Chrysostom*, 69-70.

istiyordu. Gerçekten, Nectarius 397 yılında öldüğü zaman, başkent kilisesi yerine aday seçmeye çalıştı ve adaylardan en güçlüsü de Arsacius idi, ancak İmparator Arcadius'un ve saray çevresinin planları daha farklıydı. İmparator'un başmabeyincisi (*praepositus sacri cubiculi*) Eutropius'un da etkisiyle Antiochea'dan Ioannes'i (sonraları Chrysostomus – 'altın ağız' olarak ün kazanacaktır) Constantinopolis patriği olarak seçtiler. Daha önce de ifade edildiği gibi bu Ioannes, Tarsus piskoposu Diodorus'un öğrencisiydi. Ioannes'in piskoposluğu çok uzun sürmedi ve Arsacius onun yerine piskopos seçilmeyi başardı, ancak piskoposluğu bir yıl bile sürmeden ertesi yıl 405'te öldü.

Nectarius'u seçen konsil aynı zamanda dört yasa yayınladı. Bu yasalardan ilki itikada ilişkinci ve İznik itikadını benimsemeyenleri 'sapkın' olarak kabul ediyordu. İkinci yasa, piskoposlukların adli sorumluluk alanlarını yeniden tespite yönelikti. Üçüncü yasa ise, kilise hiyerarşisini yeniden tanımlıyor ve Constantinopolis piskoposunu, Roma'daki papadan sonra ikinci sıraya yerleştiriyordu. Dördüncü yasa, Alexandria Kilisesi'nin, Constantinopolis'e piskopos seçtirmeye çalıştığı Maximus'un reddiyle ilgiliydi.²⁴ Bu dört yasadaki en fazla üçüncü yasa hem Alexandria hem de Roma'nın tepkisine yol açtı ki bu yasa Hıristiyan dünyasının Ortodoks Doğu ve Katolik Batı olarak bölünmesinin ilk adımlarından birisi olmuştur.²⁵ Roma Kilisesi, 'havariler tarafından kurulmuş olma geleneğine' sahip olmayan Constantinopolis gibi yeni kurulmuş piskoposluk merkezinin, kilise hiyerarşisinin tepesine yerleşmesine ve hiyerarşinin devlet eliyle belirlenmesine, özellikle tepki gösteriyordu. Roma Kilisesi bu yasayı yüzyıllarca tanımadı. Bu durum XIII. yüzyıla kadar devam etti ve o yüzyılın başında 1204 yılında Constantinopolis Ortodoks Bizans'tan Katolik Venediklilerin eline geçtikten sonra toplanan IV. Lateran Konsili'nin beşinci yasasında kilise hiyerarşisi yeniden düzenlendi ve Constantinopolis

²⁴ Constantinopolis yasalarının metni pek çok çalışmada bulunabilir. Mesela bkz. Jonkers 1954, 107-108; üç dilli (Yunanca-Latince-İngilizce) metin için bak. Tanner 1990, 31-32.

²⁵ Konsilin 3. yasası: "Constantinopolis Piskoposu, Roma Piskoposu'ndan sonra onur üstünlüğüne sahip olacaktır, çünkü Constantinopolis 'Yeni Roma'dır". Daley 1993, 529-53, bu yasayı Constantinopolis Kilisesi'nin Doğu dünyasında edindiği yeni liderlik rolünün bir ifadesi olarak değerlendirmektedir. Gerçekten de Constantinopolis'in kilise hiyerarşisindeki önemi gittikçe artacak ve 451'deki Kadıköy Konsili'nin 28. yasasıyla Roma'daki papa ile aynı itibar konumunu paylaşacaktır. Tanner 1990, 99-100. Hıristiyan dünyanın doğu-batı olarak bölünmesinin hikayesi için bkz. Chadwick 2003. Giles 1952, hem Batı'da papalığın yükselişi hem de doğu-batı kırılmasına ilişkin bir çok önemli metni içermektedir.

ikinci sıraya yerleştirildi,²⁶ çünkü Constantinopolis'te artık Katolik bir patrik oturuyordu. Diğer yandan, kendisini İmparatorluğun doğu yarısının birinci kilisesi olarak gören ve kuruluşunu havari Markos'a dayandıran Alexandria Kilisesi, havariler tarafından kurulmuş olma ve havarilerden alınan öğretiyi aktarma geleneği bulunmayan Constantinopolis'in yükselişine doğal olarak karşı çıkıyordu. Constantinopolis ve Alexandria arasında ortaya çıkan rekabet, sonraki dönemlerde daha da şiddetlenecek, Ioannes Chrysostomus, Nestorius gibi patriklerin tartışmalı hale getirilerek azledilmesine, Flavianus adlı Constantinopolis patriğinin 449 yılında toplanan bir Efes Konsili'nde (Haydutlar Konsili olarak bilinir), linç edilerek öldürülmesine kadar varacaktır.²⁷ Ayrıca Doğu Roma dünyasının Ortodoks geleneğinin 'Kadıköy itikadı yanlısı' ve 'Monofizit' olarak bölünmesine yol açan gerilimin en önemli siyasal temeli de bu iki kent arasındaki rekabettir.

II. Genel Konsil'in üçüncü yasası, başkent kilisesinin liderini, bundan sonra fiilen patrik (*πατριάρχης* / *patriarkhes*) konumuna yükseltmiştir. Kökeni Eski Ahid'e kadar giden bu terim, 'baba', 'yönetici', 'aile veya kabile lideri' gibi anlamlara gelmektedir.²⁸ Nectarius'un patrikliği 381 yılından 397 yılında ölümüne kadar kesintisiz devam etti. Görevi süresince gerçekleştirdiği icraatlar, imparatorluk ideolojisi açısından Theodosius'u yanılmadı. Öncelikle, başkent Hıristiyan gruplarını birbirlerine yaklaştırmaya çalışan Nectarius, bu girişimlerinde kısmen başarılı oldu, çünkü Constantinopolis'in Ariuşçu Hıristiyanlarının devletin resmi Hıristiyanlığı ile tam olarak barıştıramadı. Nectarius'un başkanlığında, 383 yılında Constantinopolis'te toplanan bir konsil Doğu Roma İmparatorluğu'nun bünyesinde yer alan Hıristiyan grupların liderlerini bir araya toplamayı

²⁶ IV. Lateran Konsilinin yasaları için bkz. Tanner 1990; Chadwick 2003, 236.

²⁷ Constantinopolis ve Alexandria arasındaki gerilimli ilişkiler için bkz. Baynes 1926, 97-115; Haas 1997; Chadwick 2003.

²⁸ Modern kilise tarihi çalışmalarında, Constantinopolis patrikleri için 'piskopos' terimi daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu durumun temel nedeni, özellikle V. ve VI. yüzyılda yazılan kilise tarihlerinin çoğunda (Socrates, Sozomenus, Theodoretus, Philostorgius, Evagrius vs.), Constantinopolis patriği söz konusu olduğu zaman, onun unvanının piskopos olarak yazılmış olmasıdır. Patrik unvanının IV. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış olmasına karşın, resmi belgelerde Roma ve Constantinopolis piskoposları için kullanılmaya ancak V. ve VI. yüzyıldan itibaren başlanmıştır. Mesela İmparator Iustinianus'un 123. Novella'sında Hıristiyanlığın beş büyük merkezinin (Roma, Constantinopolis, Alexandria, Antiochia ve Kudüs) piskoposları için patrik unvanı kullanılmaktadır. Yukarıdaki 3. yasanın Yunanca ve Latince metinlerinin yayınlandığı modern çalışmalarda hem Roma hem de Constantinopolis kiliselerinin liderleri piskopos / *ἐπίσκοπος* olarak yazılmaktadır; bkz. Jonkers 1954, 108; Tanner 1990, 32. Patrik terimi için bkz. Bebis 1998, 879-80.

başardı.²⁹ Bu konsilin, özellikle başkentte kilise barışını (*pax ecclesia*) kısmen sağladığı kaynakların dikkatinden kaçmamaktadır. Bekleneceği gibi Nectarius kiliseyi, saray tarzına göre, üst sınıflar ile sosyal ilişkileri güçlü bir piskopos olarak yönetti. Bu yargıyı güçlendiren en önemli veri, halefi Ioannes Chrysostomus kilisede düzenlenen ziyafetleri kaldırdığı ve saray çevresinin davetlerine katılmadığı için eleştirilmiş olmasıdır.³⁰

Genel olarak bakıldığı zaman, Nectarius'un seçiminde, kendi idari niteliklerinin yanısıra, imparatorun tercihi, piskoposların oluşturduğu bölgesel ittifak ve arkadaşlık (*philia*) bağı gibi faktörler etkili olmuştur. Constantinopolis patriği olarak görevde kaldığı onaltı yıl süresince hem atamalarda hem de Tarsus'ta (ve belki diğer Cilicia kentlerinde de), bölgesinin patronu rolünü üstlenmeye devam etmesinde, seçiminde öne çıkan Cilicialılık faktörünün etkili olduğu gözlenmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bütün bunlar Roma dünyasının yabancı olduğu hususlar değildi. Sonuç olarak, Nectarius'un seçiminde ve sonrasında ortaya çıkan kilise politikaları, model olarak Roma İmparatorluğu'nun bünyesinde ortaya çıkan seküler politikalardan ve politik ilişkilerden farklı değildi. Yani kurumsallaşan kilise, bu süreçte kendisine İmparatorluk içerisindeki politik ilişkileri örnek alıyordu.

²⁹ Socrates, *HE*, V.10; Sozomenus, *HE*, VII.12.

³⁰ Liebeschuetz 1984, 88 vd.

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR³¹

- Baynes 1926 Baynes, N., "Alexandria and Constantinople: a Study in Ecclesiastical Diplomacy" *Byzantine Studies and Other Essays*, 97-115, Oxford.
- Bebis 1998 Bebis, G.S., "Patriarch", E. Ferguson (ed.), *Encyclopedia of Early Christianity*, 879-880, New York & Londra.
- Chadwick 1979 Chadwick, H., "The Role of the Christian Bishop in Ancient Society" in *Centre for Hermeneutical Studies, Protocol of the 35th Colloquium* cilt 35, 1-14, Berkeley.
- Chadwick 2003 Chadwick, H., *East and West, The Making of a Rift in the Church, From Apostolic Times Until the Council of Florence*, Oxford.
- Dagron 1974 Dagron, G., *Naissance d'une capitale, Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris.
- Daley 1993 Daley, B. E., "Position and Patronage in the Early Church: the Original meaning of 'Primacy of Honour'", *JTS* 44/2, 529-553.
- De Ste. Croix 1954 De Ste. Croix, G.E.M., "Suffragius: From Vote to Patronage" *The British Journal of Sociology* 5/1, 33-48.
- Ensslin 1953 Ensslin, W., *Die Religionspolitik des Kaisers Theodosius d. Gr., Mönih.*
- Errington 1997 Errington, R.M., "Church and State in the First Years of Theodosius I", *Chiron* 27, 21-72.
- Geonakoplos 1989 Geonakoplos, D.J., "The Second Ecumenical Council at Constantinople (381): Proceedings and Theology of the Holy Spirit" *Constantinople and the West. Essays on the Late Byzantine (Palaeologan) and Italian Renaissances and Byzantine and Roman Churches*, 159-177, Madison & Londra.
- Giles 1952 Giles, E., *Documents Illustrating Papal Authority A.D. 96-454*, Londra.
- Gilliard 1988 Gilliard, F.D., "Senatorial Bishops in the Fourth Century" *The Harvard Theological Review* 77/2, 153-175.
- Haas 1997 Haas, C., *Alexandria in Late Antiquity, Topography and Social Conflict*, Baltimore.
- Hanson 1988 Hanson, R.P.C., *The Search for the Christian Doctrine of God*, Edinburgh.
- Jones 1986 Jones, A.H.M., *The Later Roman Empire*, Maryland.
- Jonkers 1954 Jonkers, E.J., *Acta Et Symbola Conciliorum Quae Saeculo Quarto Habita Sunt, Textus Minores* vol. XIX, Leiden.

³¹ Bu makale içerisinde şu kısaltmalar kullanılmıştır: *C.T.*: *Codex Theodosianus* (İngilizce çev. Clyde Parr, *The Theodosian Code*, Princeton 1952); *HE*: *Historia Ecclesiastica* (Eusebius, Rufinus, Socrates, Sozomenus, Theodoretus ve Philostorgius gibi dördüncü ve beşinci yüzyıl kilise tarihi yazarlarının eserleri için kullanılan geleneksel kısaltma); *PLRE*: *The Prosopography of the Later Roman Empire* vol. I, (ed. A.H.M. Jones, J.R. Martindale and J. Morris, Cambridge 1971)

- Kaçar 2003 Kaçar, T., "Ioannes Chrysostomus'un Düşüşü: Doğu Roma Başkentinde Din ve Politika" *Belleten* LXVII/250, 745-70.
- King 1961 King, N.Q., *The Emperor Theodosius and the Establishment of Christianity*, Londra.
- Kolb 2001 Kolb, F., *Herrscherideologie in der Spätantike*, Berlin.
- Lepin 2003 Lepin, H., *Theodosius der Grosse: auf dem Weg zum christlichen Imperium*, Darmstadt.
- Liebeschuetz 1984 Liebeschuetz, W., "Friends and Enemies of John Chrysostom" *Maistor: Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, ed. by Ann Moffatt, *Byzantina Australiensia* 4, 85-111, Canberra.
- Mclynn 1994 Mclynn, N., *Ambrose of Milan: Church and Court in a Christian Capital*, Berkeley.
- Mossay 1977 Mossay, J., "Gregor von Nazianz in Konstantinopel (379-381 A.D.)", *Byzantion* 47, 223-238.
- Norton 2007 Norton, P., *Episcopal Elections 250-600, Hierarchy and Popular Will in Late Antiquity*, Oxford.
- Ritter 1965 Ritter, A.M., *Das Konzil von Konstantinopel und Sein Symbol, Studien zur Geschichte und Theologie des II. Ökumenischen Konzils*, Göttingen.
- Saller 1982 Saller, R., *Personal Patronage in the Early Empire*, Cambridge.
- Tanner 1990 Tanner, N., *Decrees of the Ecumenical Councils Volume one Nicaea I to Lateran V*, Washington.
- Wallace-Hadrill 1989 Wallace-Hadrill, A., (ed.) *Patronage in Ancient Society*, Londra.